

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-235-0-17>

Самотуга А. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
юридичного факультету

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро

ПРАВА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УКРАЇНІ ТА США: МІЖ СУДОВИМ ПЕРЕСЛІДУВАННЯМ І ЗАХИСТОМ

Анотація. Удосконалення правоохоронної діяльності у світлі конституційних положень щодо євроатлантичної інтеграції України визначає актуальність цієї публікації. Проаналізовано сучасний стан вітчизняних наукових досліджень у цій галузі та висвітлено особливості судового переслідування поліцейських і захисту їхніх прав в аналізованих країнах.

Досліджено соціально-правову природу судових рішень і їх вплив на правозастосовну практику в цій сфері з урахуванням сучасних політичних процесів. Зроблено висновок, що, хоча США й належать сім'ї загального права, де домінують судові прецеденти, зростає роль як федеральних, так і місцевих нормативних актів, в основу яких покладено ті ж прецеденти. Прикладом цього є Білль про права поліцейських 1995 р., заснований на рішеннях Верховного суду.

Зазначено, що останнім часом спостерігається певна політизація правосуддя стосовно поліцейських, що зумовлено расовими та етнічними чинниками. Децентралізована модель організації, діяльності й кадрового забезпечення правоохоронних структур характеризується відсутністю в США центрального правоохоронного відомства, що унеможливорює відповідний контроль і координацію. Утім більшістю американців це вважається, як і дія Другої поправки до Конституції щодо ліберального цивільного обігу вогнепальної зброї, своєрідними національним, сакральним і недоторканим надбанням.

Надано видову характеристику прав поліцейських США, на захист яких спрямована правозахисна діяльність суду. Здебільшого це права процесуального та професійного

спрямування, тоді як в Україні вони є переважно соціально-економічними (грошове, матеріально-технічне, пенсійне, житлове та медичне забезпечення тощо).

На підставі характеристики сучасного стану судового захисту прав поліцейських сформульовано пропозиції щодо його поліпшення.

Вступ

Утвердження й забезпечення прав і свобод людини визначено Конституцією України як головний обов'язок держави (ч. 2 ст. 3). Безпосередньо на підставі Конституції України кожному гарантується звернення до суду для захисту конституційних своїх прав і свобод (ч. 2 ст. 8). Також кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ч. 1 ст. 55) [4]. На виконання зазначених конституційних положень Законом України «Про судоустрій і статус суддів» (ст. 7) визначено, що кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом [14]

Отже, правозахисна діяльність органів публічної влади є переважно прерогативою суду, на відміну від таких не менш впливових суб'єктів, як прокуратура, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, адвокатура чи низка правоохоронних органів. До останніх віднесено, зокрема, Національну поліцію, яка є головним суб'єктом забезпечення правопорядку й публічної безпеки та боротьби зі злочинністю в державі. Виконуючи зазначені функції, поліцейські в передбачених законом випадках безпосередньо вдаються до відповідних заходів примусу, у т. ч. із застосуванням вогнепальної зброї та спеціальних засобів, що пов'язано з обмеженням особистої свободи людини [13]. Тому діяльність поліцейських завжди супроводжується певним ризиком, наслідком чого є можливість заподіяння шкоди здоров'ю та життю як особам, підозрюваним у вчиненні правопорушень, так і самим поліцейським, а також пошкодження чи знищення майна фізичних і юридичних осіб.

Надзвичайні події за участю поліцейських завжди мають своїм наслідком значний суспільний резонанс у будь-якій країні світу, де сповідаються принципи відкритого суспільства й демократії.

Особливої гостроти надають цим подіям факти судових рішень, що стосуються вини чи, навпаки, невинуватості поліцейських у протиправних, як уважає громадськість і її лідери, діях. Зрештою, спостерігається своєрідний суспільний водорозділ між прибічниками та противниками жорстких поліцейських заходів, особливо коли йдеться про країни зі строкатою етнічною, расовою чи релігійною ознакою. Не є винятком у цьому й така провідна у світі демократична держава, як США, де діяльність поліції завжди спонукала багатьох дослідників, у т. ч. з права, до різноманітних наукових розвідок. У зв'язку з цим в умовах активізації комплексного реформування органів правопорядку в Україні актуальність звернення до зарубіжної практики є поза всяким сумнівом, зважаючи на задекларований Конституцією стратегічний курс України на набуття нею повноправного членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору [4].

Зарубіжна поліцейстика становила вагому частку тематики монографічних досліджень українських правників. Переважно це праці вчених-адміністративістів: докторські дисертації, авторами яких є С. Алфьоров, М. Ануфрієв, О. Бандурка, М. Биргеу, С. Гусаров, І. Зозуля, Д. Калаянов, О. Кобзар, В. Ковальська, М. Лошицький, Н. Матюхіна, О. Негодченко, С. Петков, О. Проневич, В. Чумак, О. Юнін, Х. Ярмакі; кандидатські – В. Басс, Т. Гаврилюк, В. Заросило, Ю. Касараба, Н. Максименко, М. Пихтін, Т. Плугатар, О. Окопник, І. Олійник, В. Січкара та інші. Праці зазначених авторів стосуються здебільшого організаційно-правових засад діяльності, зокрема кадрового забезпечення поліції.

В історико-правовому аспекті подібну проблематику частково досліджували В. Греченко, Ю. Римаренко, О. Чисніков, М. Щербак, О. Ярмиш та ін. Проблеми кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності ґрунтовно розроблено В. Осадчим та О. Мартиненком. У конституційному праві питання зарубіжної поліцейстики зводяться до правозахисної діяльності, але її суб'єктом є поліцейські підрозділи, а не суд стосовно поліцейських, зокрема щодо захисту їхніх професійних прав.

Лише в окремих дисертаційних дослідженнях (за винятком трудового права та права соціального забезпечення) авторами частково розглянуто питання захисту прав поліцейських: Ю. Коваленко, В. Фільштейн, С. Шестак.

Викладене зумовлює актуальність обраної тематики дослідження.

1. Поліцейські під судовим обвинуваченням

Правоохоронна діяльність загалом і робота окремих поліцейських повсякденно перебуває в полі зору пересічних осіб, ЗМІ й організацій громадянського суспільства, а тому вона є надто чутливою за фактами правових відхилень чи перевищень службових повноважень. Більше того завищені суспільні очікування щодо результативності роботи правоохоронців зумовлені реформами, що тривають (часом суперечливі, половинчасті й непослідовні) і нині в цій сфері, поштовхом до яких стало прийняття у 2015 р. Закону України «Про Національну поліцію», а згодом створення у великих містах підрозділів патрульної поліції, що супроводжувалося потужною медійно-пропагандистською кампанією. На жаль, до цих кроків Україна спромоглася лише на 24 році своєї незалежності, навіть на кілька років пізніше від деяких пострадянських країн, коли на часі постало безальтернативне питання не стільки реформування, скільки кардинальне переформатування всього сектора безпеки та оборони в умовах посилення зовнішніх загроз воєнного, економічного й інформаційно-гуманітарного характеру. Утім, незважаючи на здебільшого уявні успіхи часткового реформування з дещо авансованою суспільною довірою до правоохоронного сектору, уникнути цілком негативних проявів у ньому, на жаль, не вдалося. Як приклад варто навести такий недавній факт.

7 лютого 2016 р. вночі в Києві патрульні поліцейські переслідували автомобіль BMW. За словами правоохоронців, вони побачили молодих людей, які сіли напідпитку за кермо. Патрульні спочатку намагалися їх зупинити вигуками через гучномовець, а потім відкрили попереджувальний вогонь. Унаслідок стрілянини загинув 17-річний *пасажир* (!) (тут і далі вид. – *авт.*) авто М. Медведєв.

У лютому того ж року суд заарештував патрульного поліцейського С. Олійника. Менш ніж через місяць Апеляційний суд Києва звільнив його з-під варті під домашній арешт. На апеляційному суді поліцейський заявив, що в СІЗО його побили співкамерники, дізнавшись, що він працює в поліції.

С. Олійнику інкримінують умисне вбивство, замах на вбивство та перевищення службових повноважень. У грудні 2016 р. прокуратура передала обвинувальний акт до суду. За цей час у справі змінилося кілька суддів. Відтак аж у квітні 2019 р. Голосіївський райсуд почав заново розглядати обвинувальний акт щодо патрульного С. Олійника. У прокуратурі Києва пояснили, що затягування сталося через зміну головуючого судді у справі. У 2017 р. С. Олійника поновили на службі в поліції, але вже на адміністративній посаді. Останнє повноцінне засідання в цій справі відбулося 3 жовтня 2019 р. Тоді досліджували письмові докази, після чого суд мав перейти до відео- та аудіоматеріалів, але наступні три засідання не відбулися [19]. За прогнозами адвоката родини загиблого, така складна справа може слухатися не менш як 5 років. Один раз на місяць призначаються засідання. І не тому, що судді так хочуть, а тому що суди завалені справами. Натомість кермувальника BMW Р. Храпачевського обвинувачують в опорі представникові влади, у зв'язку з чим суд уже встиг розглянути низку доказів [7].

З формальної точки зору дії поліцейського складно однозначно вважати правомірними. На підставі п. 7 ч. 4 ст. 46 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейський уповноважений у *виняткових* випадках застосовувати вогнепальну зброю для *зупинки* транспортного засобу шляхом його *пошкодження*, якщо водій своїми діями створює *загрозу* життю чи здоров'ю людей і/або поліцейського [13]. Тут транспортний засіб було зупинено не шляхом його пошкодження поліцейським, а його водієм через убивство пасажирів. Чи створював водій своїми діями загрозу життю чи здоров'ю людей і/або поліцейського, то варто було поліцейському оцінити такі дії водія, які виявилися лише в перевищенні швидкості, а не в екстремальній їзді, наприклад, тротуарами, пішохідними чи житловими зонами, з руйнуванням чи пошкодженням вулично-дорожньої інфраструктури або примушуванням інших учасників руху (водіїв, пішоходів) різко змінювати напрям чи швидкість руху тощо. Так само рух із високою швидкістю оперативнорятувальних і спеціальних транспортних засобів або просто любителів нічних перегонів у населеному пункті може створювати подібну загрозу з боку будь-якого транспортного засобу як джерела підвищеної небезпеки. Більше того, зважаючи на те що поліцейський перебував на службі вже достатню

кількість років, він повинен був мати належні навички володіння зброєю, що мало б бути підтверджено результатами як періодичного проходження службової підготовки, так і переатестації у зв'язку з реорганізацією міліції в поліцію, яка здебільшого мала формалізований характер. За твердженням фахівців, поліцейські погоні зі стріляниною є не те що неефективними, а й небезпечними, замість яких доцільно застосовувати метод перехоплення-блокування кількома патрульними екіпажами або через застосування інших технічних засобів примусової зупинки ТЗ, чого не було тоді здійснено в Києві. Водночас і норми нового поліцейського закону є недостатньо конкретизованими, що призводить до їх різнотлумачення.

Проблема із застосуванням вогнепальної зброї патрульними під час затримання транспортного засобу не є новою для будь-якої країни. Наприклад, у Рішенні ЄСПЛ у справі «Макарацис проти Греції» (2004) ідеться про те, що, хоча Суд і погодився з тим, що працівники поліції, причетні до інциденту, не мали достатньо часу для всебічної оцінки ситуації й ретельного планування операції, він зазначив, що недоліки, які виявилися при цьому, були головним чином наслідком того, що на той час національний закон і практика не передбачали відповідної структури здійснення колективної поліцейської операції, ані із залученням конкретних працівників поліції, ані для випадку поліцейської погоні. У відповідний час застосування зброї державними службовими особами регулювалося правовими нормами, які для сучасного демократичного суспільства є застарілими й недосконалими. Отже, Суд постановив, що було допущено порушення статті 2 Європейської конвенції з прав людини з огляду на обов'язок держави-відповідача забезпечити законодавчий захист права заявника на життя та провести ефективне розслідування обставин інциденту, у якому життя заявника було піддано небезпеці, і присудив заявникові 15 тис. євро як компенсацію за моральну шкоду [16].

Інший більш недавній приклад, але вже зі США. 25 травня 2020 р. поліцейські затримали афроамериканця Дж. Флойда при його спробі розплатитися в магазині купюрою, яку продавці вважали фальшивою. Один із офіцерів притиснув йому голову до асфальту, надавши коліном на горло, унаслідок чого той через кілька годин помер. Після його загибелі в м. Міннеаполісі спалахнули масові протести, унаслідок яких загинуло 10 людей, а губернатором шт.

Міннесота було запроваджено в місті комендантську годину. Поліцейського Д. Човіна, що душив Дж. Флойда, відразу звільнили з поліції та висунули обвинувачення спочатку за статтею про вбивство з необережності, потім він став фігурантом провадження за неумисне вбивство при вчиненні тяжкого злочину. Родина Дж. Флойда вимагала, аби Д. Човіна притягли до відповідальності за вбивство за обтяжуючих обставин [18]. Як зазначають, зокрема, українські дослідники, «ціна» злочинів, що вчиняються поліцейськими США, сягає в середньому 4,88 млн дол. на рік для кожного муніципалітету [6, с. 15].

20 квітня 2021 р. після 10-годинних дебатів, які тривали два дні в рамках 3-тижневого судового розгляду, присяжні визнали Д. Човіна винним у вбивстві. Після виголошення вироку суддя Пітер А. Кейхіл наказав заступнику шерифа негайно взяти під варту Д. Човіна, котрий з минулої осені перебував під заставою. Д. Човіна вивели із зали суду в кайданках, йому буде винесено остаточний вирок через вісім тижнів. Зачитування в суді вироку трансливалося загальнонаціональними телеканалами наживо, а вулиці навколо огороженої колючим дротом та охоронюваної бійцями Нацгвардії будівлі суду в центрі Мінеаполіса були заповнені людьми, які очікували на вирок. Для країни, чия правова система рідко притягає поліцейських до відповідальності за вбивства на службі, особливо коли жертвами є чорношкірі, справа стала знаковою подією, і її результат є, можливо, ознакою того, що смерть Дж. Флойда наблизила країну до більшої відповідальності за зловживання з боку поліції та більшої рівності перед законом [28].

Вироком поліцейському події не завершилися. Уже 22 квітня 2021 р. генеральний прокурор М. Гарленд, щойно призначений в адміністрації новообраного Президента Дж. Байдена, заявив, що Міністерство юстиції розслідуватиме окремим цивільним провадженням політику та діяльність Департаменту поліції Мінеаполіса, аби визначити, чи був він причетний до практики неконституційного чи незаконного поліціювання, а саме: застосування надмірної сили, у тому числі під час акцій протесту; чи припускається він дискримінаційної поведінки, зокрема, стосовно осіб з особливими потребами. Також буде перевірено політику департаменту, підготовку кадрів, нагляд і розслідування фактів застосування сили, а також чи є ефективними чинні системи звітності в забезпеченні законності

дій поліцейських. Як заявив М. Гарленд, більшість поліцейських країни виконують свою важку роботу чесно й законно і що хороші правоохоронці не бажають працювати в системах, що припускаються поганих практик. Виклики, з якими стикається нація у вирішенні системних расових несправедливостей, глибоко вплетені в нашу історію, додавши, що для створення довіри між громадою та правоохоронними органами знадобляться час і зусилля [27].

За результатами опитування, проведеного спільно NBC і Wall Street Journal, американці висловлюють більшу стурбованість з приводу загибелі Дж. Флойда внаслідок затримання його поліцією, ніж щодо протестів, у тому числі тих, які супроводжувалися насильством. Так, 59% опитаних стверджували, що їх більше непокоїть загибель Дж. Флойда, серед них – 54% – білі, 65% – латиноамериканці та 78% – чорношкірі респонденти. Лише 27% опитаних заявили, що занепокоєні протестами.

Зазначається, що відповіді розділилися по партійній лінії. 81% демократів і 59% незалежних висловили більшу стурбованість загибеллю Дж. Флойда. Серед прихильників республіканців цей показник становить лише 29%. Окрім того, 80% опитаних вважає, що ситуація в США вийшла з-під контролю. Такої думки дотримуються 66% республіканців, 92% демократів і 79% незалежних. Лише 15% респондентів вважають, що ситуація в країні загалом контрольована. Більше того, акції проти расизму зібрали десятки тисяч людей у кількох країнах світу [25].

За публікаціями авторитетного часопису Washington Post, протягом останніх 5 років щорічна кількість застрелених поліцейськими по країні є стабільною і становить майже 1000 людей [25]. Цей показник є найвищий у світі (хоча у співвідношенні на 10 млн населення США займають тут середні позиції), тоді як, наприклад, у Великій Британії протягом 2018–2019 рр. поліцейські лише 13 разів застосовували зброю, унаслідок чого там загинуло 3 людини [1].

Щодо расової належності жертви поліцейської стрілянини в США розподілилися таким чином (на 1 млн населення): афроамериканці – 35; латиноамериканці – 26; білі – 14; інші – 5. За гендерною ознакою 95% застрелених поліцейським становлять чоловіки віком 20–40 років.

Отже, найбільш уразливою категорією з боку силових заходів поліцейських є афроамериканці, хоча, за твердженням деяких колишніх поліцейських і правників-науковців, здебільшого це відбувається не через те, що поліцейські є расистами, а через те, що вони діють так, як їх навчали [1]. Утім протестні настрої серед афроамериканців через поліцейське свавілля суттєво вплинули на перемогу на президентських виборах кандидата від демократичної партії Дж. Байдена, передвиборна програма якого містила, зокрема, положення щодо активізації протидії расовій дискримінації (на відміну від протилежної відверто антимиграційної, дещо ксенофобської політики його попередника – республіканця Д. Трапама, який, наприклад, заходився будувати стіну на кордоні з Мексикою) і новосформована адміністрація якого налічує багато представників расових меншин, серед яких є жінки, наприклад, віце-президент К. Гарріс.

Ще один приклад з тієї ж таки Міннесоти. 6 липня 2016 р. 32-річний Філандо Кастиль був убитий сімома пострілами Джеронімо Янеса, офіцера поліції штату. Поліцейський із напарником їхав услід за авто Кастиля й помітив, що в нього погано працюють стоп-сигнали. Він наказав Кастилю зупинитися, і той послухався. Янес, перед тим як почати спілкуватися з Кастилем, повідомив колегам по рації, що зупинений ним чоловік подібний до підозрюваного в пограбуванні, зазначивши, що в нього такий же плескатий ніс. Як впливає із записів боді-камери Янеса, після передачі йому документів Кастиль заявив спокійним тоном і без погроз, що має при собі пістолет, яким володів на законних підставах. Натомість Янес миттєво ж дістав пістолет і почав кричати не виймати його. Після кількох таких вигуків він сім разів вистрілив у водія і продовжив кричати, щоб той не торкався до зброї.

Коли постріли припинилися, Кастиль неголосно промовив, що не збирався діставати зброю. У машині в той момент перебувала подруга Кастиля та її 4-річна дочка. Дівчинку поліцейські згодом забрали з машини. Подруга після стрілянини виклала у Фейсбук відеотрансляцію, де можна було розгледіти закривавлене тіло Кастиля. Вона стверджувала, що її бойфренда застрелили, коли той намагався, як і просив його поліцейський, пред'явити лише водійське посвідчення.

Янес, після того як відкрив стрілянину, продовжив цілитися в Кастиля. Він помітно нервував і лаявся, але продовжував

вимагати, аби поранений чоловік не намагався дістати пістолет. На місце подій прибув ще один наряд поліцейських. Кастиль після його шпиталізації невдовзі помер від поранень.

Наступного дня Янес розповів начальству про те, що сталося. Ці свідчення були опубліковані разом із поліцейським відеозаписом, але він не демонструвався присяжним, хоча Янес і частково повторив свою версію в суді. Він пояснював, що відчув запах марихуани в салоні авто й він не знав, навіщо Кастилю пістолет: захищатися від наркоторговців або тих, хто хоче його пограбувати. За словами поліцейського, водій намагався щось дістати з кишені, і він припустив, що той тягнеться за пістолетом. На заклики припинити це робити чоловік не реагував, а його плече ще й загороджувало оглядовість поліцейському. У якийсь момент Янесу здалося, що Кастиль схопив пістолет, а іншою рукою збирається відібрати зброю поліцейського. Побоюючись за своє життя, він почав стріляти. Пістолета в руках чоловіка поліцейський потім не виявив.

Смерть Кастиля призвела до масових протестів проти поліцейського насильства в столиці Міннесоти м. Сент-Пол, у тому числі й через те, що поліцейського відразу не стали притягати до відповідальності: провадження щодо нього відкрили лише за чотири місяці після інциденту. Через шість місяців справа дійшла до суду, і протягом місяця присяжні визнали, що мають сумніви та достатніх доказів вини Янеса немає. Його було лише звільнено з поліції. У справі про вбивство Кастиля бракувало найголовнішого доказу – відеозапису із салону його авто, що могло б однозначно свідчити, чи становили його дії загрозу для поліцейського [31].

Як уже стверджувалося, у США поліцейських у край рідко засуджують за вбивства на службі. За даними ABC News, із 2005 р. обвинувачення в невмотивоване насильство при виконанні службових обов'язків були пред'явлені лише 78-м поліцейським по всій країні, тоді як засудили до ув'язнення саме за вбивство лише одного з них. Обвинувальний вирок виноситься лише тоді, коли немає жодної підстави сумніватися, що поліцейський, дійсно, грубо порушив посадові інструкції, що дозволяють йому відкривати вогонь у разі, коли виникає загроза його життю і безпеці.

Як уважаємо, зазначене вже рішення 2021 р. щодо винуватості Човіна в убивстві Флойда зламало подібну практику й, більше

того, значно зняло расові напруження в суспільстві, адже важко навіть уявити, яким би чином розвивалися події (у жодні порівняння вже б не вписувалися із штурмом Капітолію 6 січня 2021 р.), якби суд виніс Човіну виправдувальний вирок, що вважається неприпустимим у руслі політики чинного президента та його партії.

Загалом, як зазначають американські дослідники, контроль за діяльністю поліції здійснюють усі гілки влади: законодавчі органи (на рівні штатів) контролюють їх через бюджетний процес; суди всіх рівнів уповноважені виносити рішення щодо окремих аспектів поліцейських операцій. Тобто всі три гілки влади мають свій напрям у розслідуванні правопорушень і неправомірних дій поліцейських [30, с. 191].

2. Поліцейські під судовим захистом

Окрім фактів службових порушень, що стають предметом судових розглядів, варто також проаналізувати інший бік проблеми, а саме коли поліцейські, навпаки, стають потерпілими під час виконання службових обов'язків. У 2020 р. у США налічувалося 359 випадків загибелі поліцейських, або 0,0001% від усього населення країни (для порівняння, у найближчій великій країні, Бразилії, – понад 100, або 0,00004% відповідно). Найпоширенішими причинами загибелі американських поліцейських у 2020 р. визначено: COVID-19 – 231, вогнепальні поранення – 45, ДТП з керованими ними ТЗ – 23, хвороби після терактів 11 вересня 2001 р. – 14, умисні тілесні ушкодження із застосуванням ТЗ – 13, наїзд ТЗ – 8, серцевий напад – 7, професійні захворювання – 5, необережне поводження зі зброєю та утоплення – по 4 [24]. Отже, не беручи до уваги пандемію коронавірусу, що у 2,5 рази перевищує решту чинників, переважним залишається вбивство поліцейських. Звідси недарма в їхньому середовищі існує банальний вислів: «Краще, щоб тебе судили дванадцять [присяжних], ніж несли шестеро» [1].

Як науковці, так і суди визнали, що роль поліції є унікальною в американському суспільстві. На поліцію покладено обов'язок виконувати різноманітну складну та небезпечну роботу, що часто призводить до конфліктних ситуацій із населенням. Суди виносили різні, часом суперечливі ухвали щодо того, чи надає ця особлива роль правоохоронцям на особливе провадження під час внутрішнього розслідування на підставі належної процедури.

Верховний суд постановив, що працівники поліції, як й інші державні службовці, мають право на базовий захист відповідно до належної процедури [30, с. 192].

Варто зауважити, що в США не існує будь-якого федерального «закону про поліцію» чи іншого нормативного акта, який би детально регулював її повноваження. Так, наприклад, аж до початку 1970-х рр. поліцейські департаменти США годинами навчали своїх працівників поводитися з вогнепальною зброєю, але при цьому відправляли їх на службу без будь-яких чітких письмових указівок щодо того, за яких обставин вони мають її застосовувати. Уперше письмову настанову щодо застосування сили та вогнепальної зброї видано шефом поліції Нью-Йорка в 1972 р. Незважаючи на те що його приклад наслідували багато департаментів, будь-якого загальнофедерального правового стандарту застосування поліцією сили не існувало аж до середини 1980-х рр.

Найважливіше значення в цьому контексті мало рішення у справі «Теннессі проти Гарнера» (1985), у якому суд визнав неконституційним законодавчо закріплене в багатьох штатах «правило підозрюваного, який утікає» (“fleeing suspect”), що дозволяло поліцейському вдаватися до застосування вогнепальної зброї (навіть до заподіяння смерті) щодо неозброєного підозрюваного, який намагається втекти під час затримання. Відтепер застосування як крайнього заходу силового примусу визнавалося законним та обґрунтованим лише тоді, якщо були підстави вважати, що підозрюваний становить істотну загрозу для життя чи здоров'я працівника поліції або інших осіб [34].

Сьогодні існують лише два національні стандарти застосування поліцією сили в США: заборона застосування вогнепальної зброї проти неозброєного злочинця, який утікає, і ширша заборона застосування будь-яких заходів силового примусу без наявності на те об'єктивної необхідності.

На відміну від судових прецедентів, актом позитивного права вважається Білль про права поліцейських 1995 р. (Law Enforcement Officers' Bill of Rights Act), що є доповненням до Основ законодавства з контролю злочинності та безпеки на вулицях 1968 р. (Omnibus Crime Control and Safe Streets Act). Ним поліцейські не позбавляються права займатися політичною діяльністю в позаслужбовий час [29]. Білль містить мінімальні

стандарти, коли стосовно поліцейського розпочато службове розслідування, що може завершитися накладенням дисциплінарних стягнень, включаючи: 1) право поліцейського бути повідомленим про розпочате розслідування до провадження допиту, бути письмово проінформованим про висновки розслідування та будь-які рекомендації щодо дисциплінарного стягнення; (2) права поліцейських до й під час допиту, а саме щоб допит проводився в розумні час і тривалість у кабінетах осіб, які проводять розслідування, або в місці, де поліцейський передає зміну (якщо поліцейський письмово не погоджується на допит в іншому місці), щоб працівник поліції був поінформований про особу допитувача, щоб усі питання ставилися однією особою розслідувача або щоб поліцейського повідомляли письмово про характер розслідування перед будь-яким допитом, виключення будь-яких погроз або обіцянок у зв'язку з розслідуванням, що ставить під сумнів об'єктивність; усі допити повинні бути зафіксовані в повному обсязі (включаючи копію стенограми, що надається поліцейському) і щоб поліцейський мав право на адвоката (або іншу особу на його вибір) на будь-якій стадії допиту (якщо він письмово не погоджується на допит поза присутністю адвоката); та (3) проведення дисциплінарного слухання, повідомлення про можливість слухання справи, вимога про встановлення порушення, повідомлення про пред'явлення звинувачень, представництво, доступ до доказів і їх оцінка, ідентифікація свідків, копія матеріалів справи, повістки, закриті слухання, протоколювання, давання показань під присягою, вирокі за кожним обвинуваченням, визнання винуватості (невинуватості), право на оскарження (як самостійно, так і через представників, визначених колективними трудовими угодами) результатів розслідування. Білль дозволяє поліцейському відмовитися (письмово під особистий підпис) від будь-яких гарантованих ним прав після отримання повідомлення про розпочате відносно нього розслідування.

Вагомим внеском у створення цього акта вважаються знову-таки прецеденти – рішення Верховного суду США у справі «Герріті проти Нью Джерсі» (1967) і «Гарднер проти Бродеріка» (1968).

Першим рішенням встановлено, що працівники правоохоронних органів та інші державні службовці мають право

не давати показань проти себе. Це призвело до появи т. зв. Попередження Геррті, яке слідчі застосовують до підозрюваних під час внутрішніх та адміністративних розслідувань у такий же спосіб, як, наприклад, Попередження Міранди (Miranda Warning) щодо підозрюваних у кримінальних провадженнях. Суть цього рішення полягає в тому, що шістьох поліцейських, включаючи Едварда Геррті, було запідозрено в махінаціях із квитанціями за штрафи й застави, кошти від яких спрямовувалися не за призначенням з 1961 р., і згодом допитано у зв'язку з цим. Незважаючи на те що їм повідомили, що їхні свідчення можуть бути використані для порушення кримінальної справи та що від них не потрібно відповідати на будь-які питання, поліцейським погрожували звільненням з посад, якщо вони відмовляться співпрацювати. Поліцейські відповіли на компрометуючі запитання, за якими в результаті було порушено кримінальну справу. Вони оскаржили вирок, але Верховний суд залишив його в силі. У 1967 р. Верховний суд США потім ухвалив у справі «Геррті проти Нью-Джерсі», що заяви поліцейських, зроблені під загрозою звільнення, були здійснені в порушення П'ятої та Чотирнадцятої поправок до Конституції. У рішенні стверджувалося, що «можливість утратити засоби для існування або заплатити штраф за самозвинувачення суперечить принципу вільного вибору говорити або мовчати». Отже, оскільки заяви поліцейських були примусовими, їх використання в судовому переслідуванні визнано неконституційним і вирок було скасовано [35]. Як зазначають американські дослідники, у цій справі суд вирішив, що показання, дані в результаті застосування примусу під час внутрішнього дисциплінарного провадження, не можуть бути підставою для переслідування державного службовця [30, с. 192].

Друге рішення стосувалося розслідування хабарництва поліцейських. У ході розслідування посадовим особам було надано імунітет від кримінального переслідування за їхні заяви, які вони повинні були надати великим журі, або ж, інакше, їх би звільнили. Їм також було надано право відмови від імунітету й повідомлено, якщо вони відмовляться від свого права на імунітет, вони будуть звільнені. Гарднер не підписав відмову, посилаючись на свої права, закріплені П'ятою поправкою до Конституції, і згодом був звільнений із роботи. Суд скасував його

звільнення, знову заявивши, що він був неправомірно примушений до давання показань [33].

Обидва ці рішення свідчать, що поліцейським підрозділам іноді доводиться опитувати своїх працівників шляхом реалізації права примушувати їх давати показання з адміністративних питань. Тоді було відмежовано адміністративні розслідування, які стосувалися виконання службових обов'язків, від кримінальних розслідувань стосовно тверджень про незаконну діяльність.

Урешті-решт аналізований акт отримав у США вже загальну назву, оскільки ці засоби захисту поліцейських закріплені в законах чотирнадцяти штатів (Каліфорнія, Делавер, Флорида, Іллінойс, Кентуккі, Луїзіана, Меріленд, Міннесота, Невада, Нью-Мексико, Род-Айленд, Вірджинія, Західна Вірджинія та Вісконсін)⁷, а також у безлічі колективних трудових угодах. Тому наступний аналіз біллів про права поліцейських на рівні штатів становитиме куди більший практичний інтерес.

Наприклад, у березні 1973 р. 50 поліцейських в однострої увірвалися в будівлю парламенту в столиці штату Меріленд, «озброївшись» розповідями про факти незаконного їх притягнення вищими керівниками поліції до дисциплінарної відповідальності, скандали про низький моральний стан, погрожуючи при цьому законодавцям, якщо ті не погодяться їм допомогти.

Причиною протесту поліцейських виявився Білль про їхні права – перший у країні закон, яким кодифіковано норми щодо захисту працівників поліції під час виконання ними службових обов'язків. Цим актом поліцейські, як уважалось, захищені набагато більше, аніж інші державні службовці. Положеннями Білля передбачається надання поліцейському офіційного терміну очікування, перед тим як йому доведеться співпрацювати з органами внутрішнього розслідування за фактами його неналежної поведінки. Також у цей період існує можливість коригування або навіть очищення записів у журналах обліку скарг, поданих на поліцейських за певний період, і забезпечення того, що розслідуванням можуть займатися лише їхні колеги-правоохоронці, а не цивільні особи.

⁷ Дев'ять із цих чотирнадцяти штатів також розглядають питання дотримання принципу належних процедур під час судових проваджень стосовно поліцейських: Делавер, Іллінойс, Кентуккі, Меріленд, Міннесота, Невада, Род-Айленд, Вірджинія та Західна Вірджинія [30, с. 185].

Через чотири роки керівник поліції округу Говард цього штату відмовився від свого закликів про проведення відкритих дисциплінарних слухань, посилаючись на новий закон. За рішенням суду, поліцейського, якого було звільнено через застосування ним надмірної сили, необхідно було поновити на посаді з компенсацією йому втраченої зарплати. А в 1977 р. комісію з кадрового забезпечення округу Принц Джордж повідомили, що вона не може розслідувати факти звинувачень у жорстокості поліції – рішення, яке єдиний тоді темношкірий член муніципалітету округу назвав «ляпасом».

Понад чотири десятиліття, як зазначають критики, Білл про права правоохоронців виявився однією з найбільших перешкод для підзвітності поліції, заважаючи розслідуванням і приховуючи порушення від уваги громадськості. П'ятнадцять інших штатів наслідували приклад Меріленду, приймаючи біллі про права поліцейських, включаючи штат Вісконсін, де поліцейські поранили Джейкоба Блейка, що спричинило протести, під час яких було вбито двох людей⁸. Утім законом шт. Меріленд досягнуто найвищого рівня захисту поліцейських [32], як зазначив Сем Волкер, професор кримінальної юстиції Університету штату Небраска в м. Омаха, тоді як інші штати дозволяють поліцейським – фігурантам надзвичайних подій – почекати 48 годин, перед тим як їм доведеться співпрацювати з внутрішнім розслідуванням, штат Меріленд дозволяє поліцейським почекати п'ять днів перед тим, як їх допитуватимуть. Якщо мери міст або керівники поліції хотіли реформувати свої департаменти, то на заваді їм ставав саме цей закон.

⁸ 23 серпня 2020 р. губернатор штату Вісконсін закликав Національну гвардію допомогти приборкати масові заворушення в м. Кеноша після того, як поліцейські застрелили беззбройного чорношкірого, що спричинило засудження несправедливості й розкол нації через необхідність фундаментального реформування правоохоронних органів [26]. Прибувши згодом до місця подій, тодішній Президент США Д. Трамп заявив, що поліцейські «фантастично» виконують свою роботу, і застеріг від «антиполіцейської риторики». Д. Трамп пообіцяв виділити ще один мільйон доларів на місцеву поліцію і чотири мільйони – на відновлення зруйнованого майна. Натомість він ані словом не обмовився про завдані Дж. Блейку тяжкі тілесні ушкодження й не зустрівся з членами його сім'ї [20].

У 2015 р. тодішній мер Балтімора Стефані Ролінгс-Блейк палко критикувала Білль про права поліцейських, яким блокувалося розслідування за фактом загибелі 25-річного Фредді Грея, який зазнав травму хребта в поліцейському відділку. У м. Балтімор та окрузі Монтгомері штату було створено цивільні комісії з контролю своїх поліцейських департаментів, але прихильники відповідальності поліцейських називають їх «беззубими» через їхню неможливість допитувати поліцейських або вимагати застосування дисциплінарних заходів.

Смерть Грея спричинила деякі законодавчі зміни, але легіслатура штату Меріленд під тиском профспілки поліцейських відхилила всілякі змін, яких прагнули правозахисники. Нині вбивство Джорджа Флойда в Міннеаполісі активізувало нові зусилля законодавців штату Меріленд, які закликають скасувати Білль права поліцейських. Члени робочої групи з питань підзвітності поліції Палати представників публічно поставили під сумнів необхідність закону, попереджаючи таким чином несумлінних керівників поліції та шерифів про необхідність змін.

Виник певний прецедент, коли в червні 2020 р., незважаючи на рішучі заперечення профспілок поліцейських, штат Нью-Йорк скасував закон, яким із 1976 р. забезпечувалася таємниця матеріалів дисциплінарних проваджень. Утім керівники профспілок Меріленду заявляють, що закони захищають право поліцейських на належну процедуру під час виконання ними повноважень у складних і небезпечних умовах.

Після того як у червні комісар міліції Балтімора повідомив чиновникам, що він підтримає внесення змін до закону, Майкл Дейві, адвокат Ордену поліцейського братства штату Меріленд, заперечив, що проблеми у відомстві пов'язані з «безгосподарністю та некомпетентністю», а не з Біллем про права.

Уперше за 47 років спокійного існування цього закону розгорілися такі жваві дебати щодо його зміни. Наступного року Білль про права правоохоронців було одноставно прийнято обома палатами легіслатури штату.

Як стверджують історики, вплив поліції в США посилювався в 1970-х рр. Рівень злочинності зростає, і щойно обраний президент Річард М. Ніксон пообіцяв правопорядок. Обрані посадовці також не бажали виявляти слабкість щодо злочинності.

Як стверджував професор права Джорджтаунського університету Пол Батлер, існувало відчуття, що кримінальне правосуддя є надто розбалансованим, аби ми потурали злочинцям, такою була атмосфера в 1974 р.

Дж. Джозеф Керрен-молодший, демократ і колишній генеральний прокурор штату Меріленд, у 1970-х рр. очолював Комітет судових проваджень сенату штату, який розглядав Білля про права поліцейських. За його словами, закон «не був предметом напружених дискусій». Сенаторів розділяли законопроекти про контроль над зброєю та смертну кару, але не права поліцейських.

Законопроект було внесено делегатами з Балтимору від імені міської профспілки поліцейських. У 1970-х рр. такі профспілки стали головною силою в країні у відповідь на незадовільні умови праці, антиполіцейські настрої серед учасників Руху за громадянські права та рішення Верховного суду, як-от у справі 1966 р. «Міранда проти Арізони», що поставило поза законом дії поліцейських, коли ті допитують підозрюваних без повідомлення їх про їхні конституційні права.

У випусках новин тих часів описувався непопулярний, але впливовий комісар поліції Балтимора Дональд Померл'ю, який вольовим рішенням звільнив працівників відділку, серед яких було 55 поліцейських, які брали участь у страйку 1974 р. Поліцейські нижчих рангів повідомляли, що розслідування стосовно них були безпідставними, зокрема, з використанням поліграфа та провадженням слідчими допитів за місцем їх проживання. Як заявив голова профспілки поліції міста Томас А. Рапанотті, поліцейські не мають «для себе ні прав, ні їх захисту» [32].

Поліція заявила законодавцям, що їм потрібен правовий захист, аби зберегти роботу й боротися зі злочинністю, попередивши, що ті, хто заблокує цей законопроект, постраждають на виборчих дільницях. Після затвердження законопроекту профспілки поліцейських продовжували спокійно наполягати на змінах, які б його посилювали. І протягом років цьому не було організованого спротиву.

У 1977 р., після чергового спалаху поліцейського насильства в Принс Джорджі, законодавці штату внесли зміни до Білля про права, завідомо заблокувавши окружній комісії з кадрового забезпечення доступ до внутрішніх документів поліції та матеріалів розслідування її неправомірних дій. Незважаючи на те

що більшість членів ради прийняли рішення штату, Вільсона цитували у випусках новин з приводу «прямого ляпасу».

Як попередив новообраний законодавець, поліція не може діяти як якийсь автономний орган. Це спричинить велику ворожнечу, особливо серед афроамериканців. На той час поліцейський відділ Принс Джорджа складався виключно з білих, і неправомірні дії з їхнього боку були скоєні саме проти афроамериканських мешканців [32].

8 червня 2020 р. Палата представників Конгресу США оголосила про комплексний законопроект щодо реформи поліції, який отримав назву «Акт про справедливе поліціювання» («Justice in Policing Act»).

Як заявив згадуваний уже професор Джорджтаунського університету П. Батлер, неправомірні дії поліції вже давно є білою плямою для обранців-чиновників. Донедавна білі законодавці навіть у ліберальних юрисдикціях рішуче схвалювали спеціальні заходи щодо захисту поліції, що, за його словами, відображає набагато глибшу загальнонаціональну прірву між тим, як білі та чорні громади сприймають правоохоронні органи. Проте після вбивства Дж. Флойда й інших зафіксованих на відео випадків загибелі людей у поліції ситуація може кардинально змінитися.

Масштаби нещодавніх протестних акцій виявилися безпрецедентними, які охоплювали американські мегаполіси та містечка. Місцеві та штатівські чиновники вимагали змін, включаючи скорочення бюджету, заборони на застосування поліцейськими прийомів асфіксійних захватів та інші обмеження.

Наприклад, сенатор штату Меріленд Джил П. Картер (м. Балтімор) закликає до скасування Білля про права поліцейських. Як вона повідомила, тоді старші законодавці говорили їй, що між профспілками поліцейських є неформальна домовленість про «недоторканність» Білля про права. Поданий нею у 2015 р. законопроект про скорочення періоду очікування, перед тим як поліцейські почнуть співпрацювати зі слідчими, далі за межі комітету ніколи не виходив [32].

Незважаючи на суперечливу практику їх реалізації, проаналізовані нами положення зазначених актів згодом було втілено в міжнародних і національних документах, що регламентують повноваження органів охорони правопорядку. У Декларації про поліцію, прийнятій Резолюцією № 690 (1979)

Парламентської асамблеї Ради Європи 08.05.1979, закріплено право працівника поліції в разі дисциплінарного або кримінального переслідування, порушеного стосовно нього, висловитися на свій захист і скористатися послугами адвоката. Рішення має бути прийняте в розумні терміни. Поліцейський також повинен мати можливість скористатися допомогою професійної організації, до якої він належить. Поліцейський, щодо якого застосовані дисциплінарні заходи або призначено покарання, повинен мати право оскарження в незалежному та неупередженому суді. Поліцейський повинен користуватися такими ж правами перед судом або трибуналом, як і будь-який звичайний громадянин [15].

Подібні норми закріплено також в інших поліцейських міжнародно-правових актах: ст. 8 Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку визначено, що посадові особи з підтримання правопорядку, дотримуючись положень цього Кодексу, заслуговують на повагу, повну підтримку і співпрацю з боку суспільства й установи з підтримання правопорядку, у якій вони служать, а також осіб, зайнятих підтриманням правопорядку [3]; розділом IV Європейського кодексу поліцейської етики закріплено права поліцейських, серед яких, зокрема, контроль з боку незалежного органу або суду будь-яких дисциплінарних заходів щодо працівника поліції та державна підтримка поліцейських у разі необґрунтованих звинувачень проти них у зв'язку з виконанням ними своїх функцій [2].

На відміну від зазначеного американського Білля про права поліцейських, перелік прав поліцейських країн континентальної правової сім'ї, які підлягають обмеженню, закріплюється в найважливіших міжнародних актах-документах у галузі прав людини. Це передусім такі права, як право на страйк, право вільно виїжджати за межі держави та вільно поширювати інформацію, право на членство в політичних партіях чи політичних об'єднаннях, право на заняття підприємницькою діяльністю паралельно з перебуванням на службі в поліції [9, с. 15].

Важливо також звернути увагу на регламентацію застосування поліграфа під час дисциплінарних проваджень у поліцейських агентствах США. Так, законодавство штатів Каліфорнія, Іллінойс і Меріленд забороняє використовувати поліграфи (або, як зазначено, зокрема, у штаті Іллінойс, «будь-який інший допит-дослідження за допомогою будь-якої хімічної

речовини») без згоди на те поліцейського, і штат не може використовувати його відмову проти нього. Натомість у штаті Нью-Мексико, єдиному в країні, дозволено використовувати поліграф, якщо вичерпано «всі інші розумні засоби розслідування», і поліцейського повідомляють про причини такого дослідження. Унаслідок невизначеної достовірності доказів під час дослідження на поліграфі суди часто вважають їх недопустимими в суді. Особи, які проводять розслідування, пов'язані з працевлаштуванням, також виключають використання подібних доказів. Тому зазначені штати відповідним чином забороняють використовувати докази, отримані в результаті дослідження на детекторі брехні під час розслідування неправомірних дій поліції [30, с. 223]. Щодо Національної поліції України, то подібну процедуру вперше передбачено профільним законом (ч. 2 ст. 50) [13] і деталізовано в підзаконному відомчому акті [12], де наголошено, що опитування здійснюється лише за письмової згоди досліджуваної особи та що результати опитування не мають самостійного доказового значення. Однак ці акти не містять положень щодо, наприклад, можливості для опитуваної особи судового чи адміністративного оскарження неправомірного її примушування до проходження опитування на поліграфі, а лише відповідальність фахівця-поліграфолога за завідомо неправдиве внесення відомостей у матеріали опитування чи розголошення персональних даних.

Між тим Закон України «Про Національну поліцію» містить гарантії правового та соціального захисту поліцейських [13]. Правові гарантії (у т.ч. судові) деталізовано в Дисциплінарному статуті Національної поліції, яким передбачено, що поліцейський має право оскаржити застосоване до нього дисциплінарне стягнення протягом місяця з дня його виконання (реалізації) шляхом подання рапорту до прямого керівника особи, яка застосувала дисциплінарне стягнення, а також шляхом звернення до суду в установленому порядку; у разі поновлення порушених прав поліцейського в судовому порядку вищий керівник зобов'язаний негайно вжити заходів щодо поновлення прав поліцейського, усунення обставин, що призвели до таких порушень, і притягти до відповідальності осіб, винних у вчиненні порушень [11].

На жаль, реалізацію в Україні цих та інших законодавчих положень стосовно захисту прав поліцейських не варто вважати досконалою. Як впливає, наприклад, зі щорічної доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Про стан додержання прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2020 рік» у частині прав військовослужбовців, поліцейських, пенсіонерів з числа осіб, звільнених із військової служби, ветеранів і членів їхніх сімей, до Уповноваженого протягом 2020 р. надійшло 1 272 повідомлення щодо порушення прав і свобод військовослужбовців, працівників правоохоронних органів, зокрема УБД, ветеранів служби та пенсіонерів, а також членів їхніх сімей, що на 28% більше, ніж у 2019 р. (998 повідомлень). Зростання кількості повідомлень пов'язане із систематичними порушеннями прав цих категорій осіб на пенсійне забезпечення, а також щодо проходження служби й виплати належного грошового забезпечення. Системний характер мають порушення їхніх житлових прав через те, що передбачені в державному та місцевих бюджетах асигнування є недостатніми для вирішення цього питання. Будівництво гуртожитків для поліцейських взагалі не здійснюється. Розміри компенсацій за винаймання житла в кілька разів нижчі від реальних розцінок за оренду житла у великих містах. Під час запровадження карантинних заходів, пов'язаних із пандемією гострої респіраторної хвороби COVID-19, виявлено факти незабезпечення підрозділів правоохоронних органів необхідними засобами індивідуального захисту, діагностики, медикаментами та медичним обладнанням. За результатами розгляду повідомлень, які надійшли до Уповноваженого, і проведених моніторингових візитів виявлено випадки порушення прав, пов'язаних із проходженням служби, зокрема трудових прав, пов'язаних із незаконним звільненням і переміщенням на посади, які не відповідають їх підготовці за фахом [23; 8].

Загалом судова практика щодо правомірності/неправомірності звільнення працівників міліції/поліції заслуговує на окрему увагу чи навіть публікацію. Варто лише зазначити, що в другій половині 2015 р. у зв'язку з прийняттям 2 липня Закону України «Про Національну поліцію» поряд із розпочатими реформами було ініційовано процес переатестації працівників міліції, які виявили бажання продовжити службу в Національній поліції, що мало тривати три місяці, тобто до набуття чинності цим Законом. Незважаючи на

те що переатестація завершилася маже шість років тому, судові справи стосовно звільнень тривають і досі. Більшість адміністративних позовів правоохоронців стосувалися упередженості й непрофесійності, на їхню думку, у роботі атестаційних поліцейських комісій, до складу яких, за Законом про Нацполіцію, мають входити, зокрема, представники громадськості, утім рекомендовані державними органами та посадовими особами (до центрального органу поліції – Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, до територіального – обрані відповідною обласною радою) [6]. Ісуди виносили рішення переважно на користь «незаконно» звільнених працівників міліції з одночасним стягненням з установи на користь позивача грошового забезпечення за весь час їх вимушеного прогулу (суми стягнень сягали навіть сотні тис. грн.). Крім того, суди, зокрема, зазначали, що обставина звільнення особи з посади через службову невідповідність істотно порушує її права, оскільки така підстава звільнення дискредитує працівника та перешкоджає подальшому працевлаштуванню [10].

Має місце також невиконання державними органами рішень судів, спрямованих на поновлення прав військовослужбовців, працівників правоохоронних органів, УБД та членів їхніх сімей. Значна частина зазначених порушень прав була усунута після втручання Уповноваженого, 4 справи перебувають на стадії судового розгляду [23].

На окрему увагу як відмінна риса українських реалій і її правової системи в сім'ї континентального права заслуговує діяльність органу конституційної юрисдикції – Конституційного Суду України. Так, у 2017 р., відповідно до нового Закону України «Про Конституційний Суд України», Великою палатою КСУ 22.10.2020 прийнято рішення за конституційними скаргами чотирьох громадян України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 4 частини першої статті 97 Закону України «Про Національну поліцію». Суть скарги полягала в тому, що, на думку авторів клопотань, положення цієї статті є дискримінаційними з того приводу, що «одноразова грошова допомога виплачується лише працівникові поліції, якого звільнено по хворобі» та за умови «визначення інвалідності поліцейському протягом шести місяців після звільнення його з поліції». На думку Конституційного Суду

України, установлений у пункті 4 частини 1 статті 97 Закону № 580 порядок отримання одноразової грошової допомоги не допускає невинуватених винятків із конституційного принципу рівності, не містить ознак дискримінації при реалізації поліцейськими права на соціальний захист, є домірним, має правомірну, об'єктивно обгрунтовану мету. Тому оспорювані положення закону КСУ визнано конституційними [17].

Окрім судового захисту, цікавими із цього є міркування окремих вітчизняних авторів щодо запровадження поряд із негативним недержавним контролем за діяльністю тодішньої міліції (корупційні прояви, порушення прав і свобод людини та громадянина, використання міліції як одного з засобів адміністративного ресурсу тощо) його протилежної форми – позитивного, що має на меті забезпечення ефективності діяльності ОВС і захист прав і законних інтересів самих працівників міліції. Напрямами останнього є контроль за належним фінансуванням міліції, за структурою МВС і чисельністю працівників міліції, за підбором, підготовкою та розстановкою персоналу, його належним оснащенням засобами індивідуального захисту та спецзасобами [22, с. 18]. Утім автором не враховано такого важливого складника зазначеної форми контролю, як правовий захист, у т.ч. судовий цієї категорії працівників.

Вирішити подібне питання, на наш погляд, мало б запровадження, наприклад, адміністративних судів (подібний орган, у т.ч. з апеляційною інстанцією, діє в складі Національної поліції Ізраїлю [21, с. 15]) реального інституту поліцейського омбудсмана, не підмінюючи при цьому роль парламентського уповноваженого з прав людини. На жаль, більшість публікацій із цієї тематики стосуються поліцейського омбудсмана з точки зору захисту прав і свобод людини, порушених неправомірними діями з боку правоохоронців [5]. І лише поодинокі дослідження на підставі аналізу зарубіжного досвіду містять пропозиції щодо запровадження в Україні інституту омбудсмана з питань захисту інтересів саме працівників поліції [21, с. 18].

Отже, умови праці поліцейських в Україні та США майже ідентичні за складністю, напруженістю й небезпечністю, проте підходи до захисту прав правоохоронців, а також механізм захисту суттєво відрізняються.

Висновки

Соціально-правова природа судових рішень стосовно захисту прав поліцейських зумовлена:

– в Україні:

1) поряд із надмірною формалізацією законодавчої регламентації, зокрема, застосування поліцейських заходів, у т.ч. вогнепальної зброї, одночасною відсутністю їх термінологічно-правової конкретизації, що тягне за собою їх різнотлумачення, найчастіше судом;

2) процесами, що тривають, реформування як державно-правової системи загалом, так і її правоохоронного складника, що супроводжується пошуками оптимальної моделі організації та функціонування з використанням передових зарубіжних практик, поєднанням загальнодержавних інтересів із засадами децентралізації (наприклад, поліцейський громади, муніципальна варта тощо), удосконаленням фахової підготовки, викоріненням причин та умов, що сприяють корупційним проявам, тощо;

3) поступовим посиленням ролі судового захисту прав поліцейських порівняно з адміністративним, що може бути зумовлено різними чинниками: як підвищенням довіри до суду як до незалежного органу, так і тим, що судова гілка влади та правоохоронні структури, становлячи єдиний державно-правовий механізм, намагаються дотримуватися певної корпоративної солідарності (що інколи межує з круговою порукою як і в багатьох професіях, наприклад, серед лікарів, що вносить певні елементи династичності й кастовості, забезпечуючи вироблення та збереження професійних таємниць тощо), уникаючи принаймні відкритої конфліктності, адже непоодинокі випадки, коли суддями чи адвокатами є колишні правоохоронці (законом не заборонено) або вони є, урешті-решт, колегами;

4) активізацією діяльності Конституційного Суду України у сфері судового захисту прав працівників правоохоронних органів у зв'язку із запровадженням нової форми звернення до КСУ – конституційної скарги;

– у США:

1) належністю країни до сім'ї загального права (common law), де поряд із домінуючою роллю судових прецедентів зростає значення як місцевих, так і федеральних законодавчих актів, а

судові прецеденти, своєю чергою, стають основою для прийняття останніх. Утім останнім часом у США спостерігається певна політизація правосуддя стосовно поліцейських під впливом здебільшого расових та етнічних чинників;

2) децентралізованою моделлю організації, діяльності й кадрового забезпечення правоохоронних структур, яка характеризується відсутністю центрального правоохоронного відомства (за винятком ФБР – органу боротьби з ТОП-корупцією) та розосередженням поліцейських агентств на місцевому і штатівському рівнях;

3) ліберальним характером цивільного обігу вогнепальної зброї в США, що звужує для поліцейських можливості для маневру й діяти навіть на випередження під час оцінки ситуацій вербального та невербального спілкування з особами – імовірними її власниками. Так, за останні чотири роки кількість придбаної зброї в країні потроїлася, що, знову-таки, стало предметом нинішньої президентської кампанії (республіканці – за лібералізацію, демократи – за посилення контролю). Тому не випадково, що поліцейські більшості країн (саме із централізованою правоохоронною системою) є переконаними противниками її цивільної легалізації не стільки з міркувань власної безпеки, скільки з побоювання втрати державної монополії на її застосування. Тому в Україні нині, як уважаємо, деяким провладним парламентарям не варто прощтовхувати закон про зброю і не посилатися при цьому на «досвід» тих же США, де 2-а Поправка до Конституції вже багатьма вважається історичним анахронізмом, а краще розібратися з т. зв. приватними арміями, що діють під дискредитаційними висівками добробатів чи загонів тероборони з нелегальним обігом зброї і боєприпасів;

4) місцем і роллю профспілок поліцейських у захисті їхніх прав, зокрема, у такій формі, як подання до судів скарг і позовів;

За своєю категоріальною ознакою більшість судових рішень стосується захисту процесуальних і професійних прав американських поліцейських, тоді як в Україні актуальність зміщено в бік соціальних (грошово-пенсійне, житлове, матеріально-технічне, медичне забезпечення), що тягне за собою існування фактів різноманітних корупційних зловживань;

Незважаючи на ґрунтовну імплементацію в законодавстві України міжнародних норм і принципів належної діяльності

поліції, актуальною залишається проблема виконання судових рішень, спрямованих на соціально-правовий захист працівників сектора безпеки, розв'язати яку вбачається можливим завдяки активізації задекларованої судово-правової реформи, міжнародної співпраці та взаємодії з інститутами громадянського суспільства. Наприклад, убачається можливим запровадження «поліцейського омбудсмена» на прикладі вже наявних – дитячого, мовного тощо.

Список використаних джерел:

1. Белянинов К. Почему американские полицейские так часто применяют оружие? URL: <https://www.bbc.com/russian/features-53994944>.
2. Европейский кодекс полицейской этики. Рекомендация Rec.(2001)10, принята Комитетом министров Совета Европы 19 сентября 2001 года. URL: <https://polis.osce.org/file/8641/download?token=5A1YESI->
3. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятий Резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН 17 грудня 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282#Text.
4. Конституція України, прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР) України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Кравченко І.С. Роль поліцейського омбудсмена у захисті прав і свобод людини. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 1. С. 81–83.
6. Мартиненко О.А. Злочини серед працівників ОВС України: їх детермінація та попередження : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2007. 32 с.
7. Москвичова А. Справа про погоню за BMW, під час якої загинув пасажир: що змінилося за три роки. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-sprava-pro-pohoniu-za-bmw-pid-chas-jakoji-zahynuv-pasazhyr/29755036.html>.
8. Офіс Омбудсмена виявив порушення прав поліцейських Житомирського відділу поліції ГУНП в Житомирській області. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/of%D1%96s-ombudsmana-viyaviv-porushennya-prav-pol%D1%96czejskix-zhitomirskogo-v%D1%96dd%D1%96lu->

pol%D1%96cz%D1%96%D1%97-gunp-v-zhitomirsk%D1%96j-oblast%D1%96/.

9. Передерій О.С. Правовий статус поліції країн континентальної правової сім'ї (загальнотеоретична характеристика на матеріалах Франції, Німеччини, Польщі) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2009. 20 с.

10. Постанова від 21 листопада 2018 року у справі № 808/928/16 (адміністративне провадження № К/9901/11926/18) / Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat/808_928_16_k_9901_11926_18.

11. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України від 15.03.2018. *Відомості Верховної Ради (ВВР)* України. 2018. № 29. Ст. 233.

12. Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України : Наказ МВС України 13.11.2017 № 920. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17#Text>.

13. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. *Відомості Верховної Ради (ВВР)* України. 2015. № 40–41. Ст. 379.

14. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016. *Відомості Верховної Ради (ВВР)* України. 2016. № 31. Ст. 545.

15. Декларация о полиции : Резолюция № 690 (1979) Парламентской ассамблеи Совета Европы. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803#Text.

16. Рішення Великої палати у справі «Макарацис проти Греції» від 20.12.2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_408#Text.

17. Рішення Конституційного Суду України від 22.10.2020 у справі за конституційними скаргами Давимоки Олександра Григоровича, Бойка Миколи Вікторовича, Крюка Володимира Миколайовича, Токаренка Віталія Леонідовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 4 частини першої статті 97 Закону України «Про Національну поліцію». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-20#Text>.

18. Смерть Джорджа Флойда турбує американців більше, ніж масові протести. Опитування. URL:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3041293-smert-dzordza-flojda-turbue-amerikanciv-bilse-niz-masovi-protesti.html>.

19. Ткачук Б. У справі патрульного Олійника, якого підозрюють у вбивстві, повторно відберуть присяжних. URL: <https://hromadske.ua/posts/u-spravi-patrulnogo-olijnika-yakogo-pidozryuyut-u-vbivstvi-povtorno-vidberut-prisyazhnih>.

20. Трамп назвав беспорядки в Кеносе внутрішнім тероризмом. URL : <https://www.dw.com/ru/tramp-nazval-besporjadki-v-kenoshe-vnutrennim-terrorizmom/a-54789471>.

21. Фільштейн В.Л. Організаційно-правові засади діяльності Національної поліції Держави Ізраїль (порівняльно-правовий аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2009. 20 с.

22. Шестак С.В. Недержавний контроль за діяльністю міліції: теоретико-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2009. 20 с.

23. Про стан додержання прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2020 рік : Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/>.

24. 2020 Honor Roll of Heroes. URL: <https://www.odmp.org/search/year/2020>.

25. 985 people have been shot and killed by police in the past year. URL: <https://www.washingtonpost.com/graphics/investigations/police-shootings-database/>.

26. After video shows Wisconsin police shooting a Black man multiple times, National Guard is called to Kenosha. URL: <https://www.washingtonpost.com/nation/2020/08/23/kenosha-police-shooting-video-wisconsin/>.

27. Attorney General Merrick Garland announces an investigation into the Minneapolis Police Department / By Katie Benner. URL: https://www.nytimes.com/live/2021/04/21/us/derek-chauvin-verdict-guilty?campaign_id=51&emc=edit_mbe_20210422&instance_id=29533&nl=morning-briefing%3A-europe-edition®i_id=106946306&segment_id=56069&te=1&user_id=f7370efd58cfbf15ab39d583add09a35#justice-department-investigation-minneapolis-police.

28. Derek Chauvin is found guilty of murdering George Floyd / By Tim Arango, Shaila Dewan, John Eligon and Nicholas Bogel-Burroughs.

April 20, 2021. URL: <https://www.nytimes.com/2021/04/20/us/chauvin-guilty-murder-george-floyd.html>.

29. H.R.878 – Law Enforcement Officers' Bill of Rights Act of 1995, 104th Congress (1995–1996). URL: <https://www.congress.gov/bill/104th-congress/house-bill/878?s=1&r=76>.

30. Kevin M. Keenan & Samuel Walker. An impediment to police accountability? An analysis of statutory law enforcement officers' bills of rights. URL : <https://samuelwalker.net/wp-content/uploads/2010/06/POBillsofRights.pdf>.

31. Philando Castile death: Police officer found not guilty. URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-40310263>.

32. There's a reason it's hard to discipline police. It starts with a bill of rights 47 years ago. URL: <https://www.washingtonpost.com/history/2020/08/29/police-bill-of-rights-officers-discipline-maryland/>.

33. U.S. Supreme Court. Gardner v. Broderick, 392 U.S. 273 (1968). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/392/273/>.

34. U.S. Supreme Court. Tennessee v. Garner, 471 U.S. 1 (1985). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/471/1/>.

35. United States Supreme Court. Garrity v. New Jersey (1967). URL: <https://www.lexisnexus.com/community/casebrief/p/casebrief-garrity-v-new-jersey-394770990>.